Dolgozók iskolái, mi lesz veletek?

Az 1991/92. tanévben a dolgozók iskolái száma 529 volt: a dolgozók általános iskolái száma 153, a dolgozók középiskolái száma 376. A dolgozók iskoláiban 77 928-an tanultak: 11 724-en a dolgozók általános iskoláiban, 66 204-en a dolgozók középiskoláiban. Ezt mutatják a legfrisebb országos adatok. Ennél újabb (az 1992/93. tanévre vonatkozó) országos összesítések még nem állnak rendelkezésre. De a tegnapi számok ma is eligazítanak. Különben a hírek arról szólnak, hogy a mennyiségi tendencia már nem a csökkenés, hanem a stagnálás, sőt a növekedés.

Nagyságrendileg mindenesetre mostanában *ekkora* a magyar közoktatásnak az az ágazata, melyet *dolgozók iskolái*nak nevezünk. El lehet dönteni, hogy a magyar közoktatás – különféle típusú és fokozatú – 11 136 intézményén belül az 529 dolgozók iskolája, s a magyar közoktatási rendszerben tanuló 2 124 696 főhöz viszonyítva, a közéjük tartozó 77 928 fő, sok vagy kevés. (A globális adatok is az 1991/92. tanévből valók.) De a dolgozók iskolái sorsát mégsem csak mennyiségi mutatóik határozzák meg.

A dolgozók iskolái kiépülése közel ötven éve kezdődött, s akkor még egyértelműen iskolai felnőttoktatásként. Korábban a közoktatásban ilyen ágazat nem létezett. (História előképe lehetett a bécsi döntések után, a visszacsatolt országrészekben intézményesen és tömegesen szervezett polgári iskolai magántanulás.) Több mint négy évtizedes története folyamán a dolgozók iskolái sok tekintetben módosultak, s eljutottak oda, hogy felnőttoktatási karakterük fokozatosan visszaszorult. Bár felnőttoktatási feladataik még léteznek, jó ideje elsősorban a *dolgozó fiatalok iskoláivá* váltak, s ma már a *nem dolgozó fiatalok iskolái* is.

Ezek a változások gyorsuló folyamatként érlelődtek az elmúlt években, sőt az elmúlt egy-két évtizedben. S aztán közbelépett a piacgazdaság, a privatizáció és a munkanélküliség, (melyek közül az első kettő éppen csak a kialakulás kínjait éli, a harmadik azonban terebélyesedő valóság), s napjainkban módosítják a dolgozók iskolái működésének társadalmi és gazdasági környezetét, feltételeit és a dolgozók iskolái közoktatási tennivalóit.

Időközben többször módosult a kezdetekkor kialakított ún. esti és az ún. levelező forma is. Mára már csak az elnevezések maradtak meg, de nem fedik a sokszínű valóságot. A tanítás szervezését tekintve elég változatos helyzet alakult ki, amibe ma már beleférnek az ún. nappali szervezési formák is. Metodikailag pedig elég eklektikus eljárásrend formálódott, döntően a fiatalokhoz, s csak alig-alig a felnőttekhez igazodva. S egyre inkább bizonyítható, hogy nevelési szemléletüket és gesztusaikat, a dolgozók iskoláiban működő nevelők sokkal jobban képesek tanítványaik személyiségéhez közel vinni, mint a „nappali" iskolákban dolgozó kollégáik. Erre korábban a felnőttek adtak leckét, később pedig a jó szóra éhes, személyiségükben gyakran megkárosított, deviáns, nevelési rehabilitációra szoruló ifjú tanítványaik. A dolgozók iskoláiban a magyar közoktatás szabályaitól eltérő nevelési kultúra bontakozott ki. Más probléma a dolgozók iskoláiban nyújtott

és nyújtható, megszerezhető tudás természete és minősége. Valószínű, hogy ez a kérdés még sokáig nyitott marad.

A dolgozók iskolái sorsa a múltban szinte évtizedenként megpecsételődni látszott. Megszűntetésük vagy elsorvasztásuk, de legalább fejlesztésük szükségtelensége újra és újra napirendre került. A háttérben jól kivehető politikai szándékok működtek.

Kezdetben azzal érveltek, hogy hazánkban mindenki, aki akar és képes rá, immár a szokásos „rendes" életkorban elvégezheti iskolai tanulmányait. Nincsen tehát szükség erre a pótló, későbbi útra. Aztán – hiszen a statisztikák és a szociológiai vizsgálatok eredményei az előbbinek ellentmondtak – az a közgazdasági érv következett, hogy Magyarországon túlképzés van, amely a tervgazdálkodásban amúgy is munkaerőgazdálkodási gondokat okoz, minek tetézni ezt még a dolgozók iskolai képzéssel is. Ehhez csatlakozott aztán az a tétel, hogy az általánosan képző dolgozók iskoláira nincsen szükség, a szakmai ki- és továbbképzés közoktatáson kívüli útjait szükséges preferálni.

És mindenik érvet átszőtte a tanulás és a tudás dolgozók iskolái színvonaltalanságának hirdetése. Főként az a dilemma, hogy a dolgozók iskolái a „nappaliakkal" jogilag egyenértékű bizonyítványt, de nem egyenértékű tudást adnak. Tulajdonképpen nincsen semmi különbség – mondja az ide vonatkozó szakállas vicc – a pacsirta és a veréb között. Mindkettő énekes madár. Igaz, a veréb a dolgozóknál végzett.

Ma már nem is dilemma, gyakorta inkább egyértelmű ítélet, mondván a dolgozók iskolái rontják a közoktatás minőségét, s a közoktatás színvonalát csak a dolgozók iskolái elsorvasztása árán lehet növelni. Különben is bizonytalan karakterű és bizonytalan feladatú iskolákról van szó, amelyek felnőttoktatási intézmények, de mégsem azok, már elnevezésük (dolgozók iskolái) is félrevezető, nincsen körülhatárolt helyük a közoktatás rendszerében, közoktatási funkcióik túlságosan eklektikusak. Valószínű, hogy szerepüket – megfelelően szétosztva, s megtisztított arculattal más intézmények jobban betölthetik, illetve – akár – a dolgozók iskolái maguk is átalakulhatnak más intézményekké. A szó pontos értelmében vett felnőttoktatási szerepük egyébként is megszűnik, mivel – a munkanélküliséggel küzdve – a munkaerőpiaci átképzésekre alkalmatlanok. Az átképzésnek ugyanis konkrétnak és pontosan célzottnak kell lennie, erre van gazdasági igény és személyes felnőttkori motiváció. Ebben a tekintetben semmi feladatot nem vállalhatnak a dolgozók iskolái, a maguk huzamos ideig tartó, általános képzésre koncentráló programjaival. Egyéb vonatkozásban pedig felnőttoktatási hatásuk olymértékben korlátozott, hogy felesleges a számukra jövőt biztosítani.

Íme, ilyen gondolatok járják körül a dolgozók iskoláit. S a bennük megfogalmazott tagadás, vagy csak az általuk sugallt bizonytalanság joggal teszi kérdésessé, hogy a közoktatási kormányzat vagy az önkormányzatok vállalhatják-e, vállalják-e fenntartásukat, mi több, fejlesztésüket? Különösen a közoktatás fenntartásának és ellátásának egyre romló financiális adottságai között. Ez a kérdés több mint ötszáz iskola és több, mint hetvenezer tanuló, s az őket tanító pedagógusok sorsáról szól. Aztán még azokéról, akik társadalmunkban eddig valamiképpen a dolgozók iskolái tartalékait alkothatták, s legalább lehetőségként, orientációs irányként az itt kínált utat esetleg felfedezhették. Mégha nem is fordultak is a dolgozók iskolái felé. Ők alighanem megszámlálhatatlanul sokasodnak.

Indokoltan kérdezhetjük tehát, hogy mi lesz a dolgozók iskoláival?

Az *Iskolakultúrában* most válaszolni igyekszünk, bár nem vállalkozunk arra, hogy minden tekintetben választ adjunk. Inkább a probléma alapvonalait és néhány, mára már kialakult megoldási módozatát mutatjuk be. S hogy minél pontosabbak legyünk, felvillantunk tényeket a dolgozók iskolái múltjából is. Mindezt kellően gyakorlatiasan tesszük, egyetlen elméleti tanulmány kivételével, amely viszont az andragógiai szemlélet számára ad eligazítást, mivel a dolgozók iskoláiban valamiféle felnőttoktatás mégiscsak folyik, s a megoldási irányok közül ennek fenntartása nem tűnt el.

Az átfogóan tárgyalt téma szükségszerűen általánosított és elvont lenne. A konkrétumok variációi viszont majdnem kimeríthetetlenek, nem férnek el egy folyóiratszám keretei között. Tallózni azonban lehet közöttük, s meg lehet kísérelni a – talán – tipikus haladási irányok kiválasztását, hogy követhető modelleket mutassunk. Arra törekedtünk, hogy arról szóljunk, ami a gyakorlatban volt és van, s nem arról, aminek eszményien lennie kellett volna és – most vagy majd – lennie kellene.

CSOMA GYULA

A felnőttoktatás jelene és jövője

Vélemények és álláspontok 1992 őszén és telén

Beszélgetőtársainkat arrról kérdeztük, hogy mi a véleményük a felnőttoktatás jelenéről és jövőjéről, különösen a dolgozók iskoláiról. A válaszadók között oktatáspolitikusok, a különböző szintű önkormányzatok tisztségviselői, felnőttoktatási szakemberek, valamint a tudomány képviselői kaptak helyet. A véleményeket és álláspontokat a beszélgetések sorrendjében adjuk közre.

Sáska Géza, a Fővárosi Önkormányzat Oktatási Bizottságának vezetője:

A magyarországi iskolarendszerű felnőttoktatás gyökeres átalakulás előtt áll több okból is. Egyfelől az a modell, amelyet 1945 után dolgoztak ki, világossá vált, hogy megbukott. Ez az egyik oka. A másik oka pedig az, hogy azok a felnőttek, akik most járhatnának iskolába, azok inkább pénzt keresnek. Harmadrészt hiányoznak azok az új formák, amelyek az új, nagyon nehéz, sokkal komorabb világban működtethetőek volnának.

Az iskolarendszerű felnőttoktatást 1945 után, már ami az általános műveltséget illeti, kárpótlásnak szánták. Ez volt a célja. Ahogyan ma az egyházak visszakapják ingatlanaikat, úgy a dolgozók iskoláiban lehetőséget adtak azok számára, akik korábban nem tudtak iskolába járni. Itt más követelmények, de hasonló tartalom alapján a nappali tagozattal egyenértékű bizonyítványt szereztek. Tehát kárpótlás történt. Ez azt jelentette, hogy a dolgozók munka mellett nagyobb erőfeszítéssel fogtak neki a tanulásnak, mint a gyerekek, de a végeredmény az azt jelentette, hogy mindinkább növekedett 45-től a dolgozók iskolái és a nappali tagozat között az olló. Így a két szféra közötti különbség nagy lett s ez legitimációs problémát hozott létre. Ez annyit jelentett, hogy senki sem fogadta el egyenértékűnek ezeket a végzettségeket. De ez nemcsak a dolgozóknál, a nappalinál is megvan, mert 40 év alatt a közoktatás nagyon kiterjedt s egyre több olyan nappali tagozatos gimnázium van, amelynek követelményrendszere nem sokban különbözik a dolgozóétól. Tehát egyfajta bizonyítvány, kétfajta tudás. Ez nagyon nagy probléma.

A második nagy problémát azok a kiegészítő képzések okozzák, mint a szakközépiskolák, ahol „dolgozók" is működnek. Itt minden, úgy ahogy van, az ipari struktúrában hátterét vesztette. Strukturális bajok vannak. Édes mindegy, hogy dolgozók, vagy nappali, ez nem specifikus gond. Ezt itt egyszerre kell megoldani. A harmadik, és ez egy örvendetes dolog, a munkaerő átképzésben, a munkaerő-piacban sokkal kom-